

Sladö

Natur

Hasselö och Sladö utgör tillsammans en veritabel vågbrytare mellan Hallmaret i norr och Norrlandet i söder. En vågbrytare som skyddar hela skärgården -med undantag av Äskeskär- från den vråkande Östersjön. Öarna är en förlängning av fastlandets uppsplittrade natur och följer helt den riktning som motsvarar inlandsisens återgång.

Tack vare den ännu pågående landhöjningen -och lite mänsklig hjälp- har Hasselö och Sladö under 1900-talet vuxit samman. Endast en igenslammad kanal skiljer de båda landmassorna åt numera: Sammanvuxna som siamesiska tvillingar med stora likheter, men också med stora individuella drag. Den mest påtagliga skillnaden är nog storleken. Hasselö är en av skärgårdens största öar, dryga halvmilen från norr till söder, till skillnad från Sladö som tillhör de små öarnas skara och mäter endast drygt två kilometer på längden. Skillnaderna i midjemått är skalenliga.

Båda öarna är relativt flacka, men Sladö mest utpräglad. Den högsta punkten på Sladö når inte ens tio meter över havet, skillnad från Hasselö med ungefär 25 meter. Båda öarna är präglade av de moränavlagringar inlandsisen en gång lämnade efter sig. Sladö domineras av en mycket väldefinierad rullstensås som landskapsmässigt präglar hela ön. Åsen skjuter rygg likt en nyvaken katt och delar ön i två hälften, varav den sydvästra är den lätta och sandiga, dominerad av artrika torrängar och den nordöstra, den blockrika och magra, domineras av hagmark med många hamlade träd, ask, oxel, lönn men mest lind. Några lindar antas vara uppemot 1000 år gamla. De gamla träden är en viktig livsmiljö för många exklusiva lavar och hållevande insekter. Barrskog finns endast på öns sydligaste del. Sladö är till konturen lika utdragen som den rullstensås ön helt består av och i ändarna avsnörd som en korv. Kustlinjen på Sladö är till skillnad från Hasselö rak och sluten. Här lyser vikar och glon fullständigt med sin frånvaro. Eftersom stora delar av ön under lång tid hävdats som hag- och slättermark, har en mycket artrik flora, dominerad av hävdgynnade kärnväxter, utvecklats.

Sladö måste en gång före odlingens tidevarv ha varit en enda stenig grusås, helt i avsaknad en endaste liten stenfri plätt att sätta fötterna på. Urberget, som utgörs av grovkornig sur granit, går i dagen på endast några få ställen. Den ringa höjden över havet gör att landet mjukt och försiktigt smyger ner i vattnet. Den västra sidan präglas helt av detta mjuka möte mellan elementen, medan den östra är något mindre smidig.

Historia

Förhistoria

Sladös ringa höjd över vattnet gjorde att ön fick en sen entré på skärgårdens scen. Först under järnålderns senare hälft kan den varit mödan värd att ankra upp invid. Förhistorisk lämningar saknas sålunda helt.

Namn

Vad Sladö egentligen betyder, har ännu ingen undersökt. I en handling från 1600-talets början skrevs namnet Slaeryd. -ryd är ett vanligt slutled, baserat på det fornsvenska ordet *rydhir* som betyder röja, röjning. Rydnamnen visar på platser som röjdes och koloniserades under medeltid. Är Slaeryd en felskrivning eller visar det gamla namnet på en utveckling?

Jordnatur

Redan under tidigt 1400-talet låg all skärgård mellan Idösund och Flisesund av hävd under Fågelvik, så även Hasselö och Sladö. Frälsetillhörigheten skulle för Sladös del bestå till långt fram i tiden. Under 1500-talet hör ett mantal frälse Sladö till Gyllenstiernaätten i olika generationer. Under 1600-talet vandrar Sladö från frälseägare till frälseägare i en aldrig stillnande karusell. Och detta fortsätter in på 1700-talet. Under samma sekel byts dock jordnaturen successivt på fler gårdar till skatte, genom friköp. Den tid lantmäterikartorna bär vittnesbörd från, dvs 1800-talet, ägs knappt hälften av öns gårdar av Sladöbor. Andra ägs av utsocknes, mestadels ”vanliga” bönder på fastlandet eller på någon annan ö.

Sagan om Molde

När Sladö först koloniserades, av vem och utifrån vilka motiv är okänt. Det finns en saga om hur detta gick till, återberättad av David Fjällroth: Ett vikingaskepp passerade Sladö ask. Ombord fanns en döende träl vid namn Molde. Hövdingen frågade Molde om han hade en sista önskan. Att få dö på fasta land, blev svaret och Molde sattes i land på närmsta ö tillsammans med en gryta mat. Eftersom den ö Molde sattes i land på var så slät, kallade de den Sladö. Detta hände sig i vårens tid och Molde fick livsgnistan åter av fågelsång, framför allt av alfåglarnas sång. Han var ju nu en fri man i ett fritt land. Och han tillfrisknade, byggde sig en grotta vid källarebacken. Fisk gick till vid stranden och fåglarna lade ägg.

Bosättning

Det är inte speciellt långsökt att tro, att närheten till rika fiskevatten i kombination med ett osedvanligt gott bete och lika god slätter var viktiga bevekelsegrunder för bosättning på Sladö. Redan under tidigt 1400-tal låg både Hasselö och Sladö under Fågelvik. Mycket talar för att båda öarna redan då var bebodda. Exakt när och varför öarna koloniserades och av vem, lär vi däremot aldrig få veta.

Att betet var viktigt bekräftar uppgifterna från den första Älvsborgs lösen 1571, när Peder i Sladö registreras som innehavare av tio kor och 40 får. Det var inte många småöar som födde så många kor vid samma tid. Han hade dessutom både piga och dräng! Vid den andra Älvsborgs lösen 1618 fanns fortfarande många kor och får på Sladö, men också både koppar och silver att bidra med.

Boskapslängden från 1627 visar att Sladö med utöar betades av 12 kor, fyra kvigor, tre ston och en stor fårhjord. Ett nog så tydligt bevis på det goda betet och

den rika slätter ön bestod. En tunna utsäde visar att det samtidigt fanns öppen åkermark på ön, vilket inte hörde till det vanliga. Merparten skärgårds- och kusthemman bröt åker först under 1600-talets andra hälft. Ön brukades 1639 av ett hushåll, bestående av fyra vuxna personer.

Självklart har också på Sladö jakt av sjöfågel och säl varit viktiga i hushållningen. Omfattning och den mer exakta betydelsen är förstås helt omöjlig att komma åt.

Styremän

Sladö har ett ypperligt läge i förhållande till såväl den gamla farleden nord-syd, som farleden in till Gudingen och Syrsan. På den södra delen av åsryggen ligger raserade stenkummel tätt som pärlor på tråd, sannolikt sjömärken en gång, för att visa sjöfarande väg. Men detta var inte tillräckligt för kronans fartyg och dyrbart lastade handelsfartyg. Man behövde lots hjälp för att ta sig förbi alla skär och rev. Det är därför mest en självklarhet att skärkarlen på Sladö åtar sig styremansuppdrag. I Johan III:s ”lotsbrev” från 1571 är dock inte Sladö uppräknat - å andra sidan inte heller någon annan styremansort i hela Tjust. Men, det måste ha funnits styremän även här, eftersom de norra farvattnen var lika svårnavigerade som farvattnen längre söderut. Av någon anledning tycks dessa styremän inte haft kungens välsignelse. Hur som helst befinner sig Per i Sladö, som en bland de 12 styremännen kungen år 1580 tillerkänner skattelättnader som lön för styremansskapet. 1611 är det emellertid slut med denna form av indirekt ersättning. Trots det bistrare klimatet, fanns ännu 1614 en lots vid namn Per på Sladö. Samme Per förekommer i många lotsattester framöver. I den rationalisering av lotsplatser som var klar 1642, hade Sladö fallit bort. Idö i söder och Städsolmen i norr ansvarade därefter för all lotsning i Tjusts norra skärgård.

Vid 1800-talets slut förlades för en kortare tid en tullstation på ön.

Storskifte

Per i Sladös ättlingar förökade sig så att öns befolkning år 1779 uppgick till 33 personer fördelade på sju hushåll. Vid denna tid var bebyggelsen förlagd norr om byns nuvarande läge, uppe vid gloet på Sladös nordvästra sida. Gloet var rejält mycket större än det är idag, men antagligen mycket grunt. Vid storskiftet 1805-07 kom man överens om att flytta bebyggelsen till en ny bytomt lite längre söderut på åsslutningen, ”såsom nödigt fants at Byn måste på ett nytt ställe uppbygga” och att flytta med hamnen. En anledning till denna stora flytt torde ha varit att hamnen blivit för grund och kanske var det ont om plats för alla båtar och redskap. En flytt skulle innebära att alla fick lika långt eller nära till båt och brygga och att hustomtsförhållandena också skulle bli likvärdiga. Men att flytta en hel by var inte gjort i en handvändning. Att flytta hus och tomter fick förstås också konsekvenser för markinnehavet; vid den gamla byn frigjordes mark, men den nya tog redan brukad mark i anspråk. ”Då först hustomten uttogs på ett nytt ställe söder på Långvadsbacken till 200 alnars bredd som kommer att sträcka sig på längden ner i sjön, som kartan visar, som sedan delas mitt itu halvgårdarna emellan... Uttogs en gata 8 alnar bred mellan halvgårdstomterna med det förbehåll att de hus som inte kommer att stå på deras ängtegar ska vara avflyttade inom 6 år ... Med en rät linje avskära ängevallen från kullen som kommer att nyttjas som beteshage... All ängevall kom jordägarna överens om att dela efter vidden och sedan själva sammanpara lägena därpå.” Sladöborna tycks ha rott iland detta gigantiska projekt utan större bestående men eller förändringar.

Åkerarealen var inte så stor, och dess gamla fördelning fick bestå. Den södra av våra dagars hamnar var den som byggdes upp som ersättning för den gamla hamnen i gloet i norr. Allt sedan 1811 har Sladö by legat på öns sydvästra slänt och blickat ut över sjön med Södra Malmö som fondvägg långt i fjärran. Av den gamla byn finns inga spår.

Laga skifte

Vid laga skiftet, fastställt år 1878, är öns alla sju gårdar sedan länge etablerade på den nya bytomten och hamn med skötgård utbyggd i byns södra del. Åkerarealen har inte ökat märkbart, inte heller ängen. Däremot har gårderna delats upp i trådmala tegar. Kartbilden är nästan medeltida och det är lätt att förstå att det var trångt och svårbrukat. Det hade också blivit trångt i byn. Tomterna är smala som tändstickor och ladugårdarna förlagda längs med tomtgränserna högst upp i slänten bakom bostadshuset. Tre av gårdarna fick flytta ut till nya tomter norr om byn. Åker och äng samlades i stora sammanhängande skiften och fördelades gårdarna emellan. Däremot bibehölls beteshagen på östra sidan kullen som en gemensam angelägenhet. Potatisodlandet har slagit rot ordentligt, för till varje gård hör redan en egen jordkällare i källarbacken. Mest varje gård har också vid denna tid egen notplan och skötgård vid stranden nedanför det egna huset. Det finns fortfarande bara en hamn, där bryggor och båthus är samlade.

Den myckna moränen har satt påtagliga och svårutplånliga spår i landskapet. Mycket röjningssten lades upp i murar, annan sten samlades i rösen av allehanda form och storlek. Intill källarbacken finns ett imponerande odlingsröse som mäter hela 13 meter i diameter och dryga metern på höjden. Hur många timmars krökt rygg ligger bakom detta byggnadsverk?

Sladö var vid tiden för laga skiftet en mycket tätbefolkad ö. Mantalslängderna från 1800-talets sista decennier redovisar en befolkning på omkring 80 personer.

Fiske

Som ovan nämnts var fisket en av basnäringarna. I vilken utsträckning man fiskade före 1880 är omöjligt att uttala sig om, eftersom ingen statistik eller andra uppgifter finns. Men just 1880 presenterade landets första fiskarestatistik. I den redovisas samma år fem fiskare på Sladö med tillsammans 150 skötar och utrustning för ålfiske. Vid 1890-talets mitt var såväl jord som fiskvatten uppdelade mellan åtta delägare. Fiskelotterna för ål och flundra skiftades vid nyår, vid midsommar skiftades fjällfiskelotterna.

Antalet gårdar och hus ökade successivt -bl a genom hemmansklyvning- och strandremsan nedanför gårdarna omvandlades i takt härmed till hamn och skötgård. Någon gång runt sekelskiftet byggdes den norra hamnen i samband med byns expansion i detta väderstreck.

Tron på framtiden inom fisket var stor. Under 1940-talet byggde en av öns fiskare sig en modern villa vid sjökanten, utan andra uthus än de som hörde till fisket. De flesta Sladöbor titulerade sig vid samma tid fiskare. 1961 fanns 12 yrkesverk-samma fiskare med jämn fördelning mellan fjällfiske och ålfiske. Till långt fram i tiden torgade Sladöborna fisk i Västervik om lördagarna.

Stenbrytning

På 1920-talet, när det var modernt med huggen sten i grundmuren, tog man upp ett eget stenbrott på ön, norr om bebyggelsen på västra sidan. Här finns en gnejsig Loftahammargranit.

Vägen

I skifteshandlingarna från 1806 beslutas, att man på båda sidor sundet mellan Hasselö och Sladö ska stängsla, för att hindra kreaturen att ta sig över till grannön. Väg med eller utan bro finns inte utritad på kartan och omnämns inte heller i handlingen. Men vi kan väl förmoda att det från båda sidor funnits stigar som fört ner till sundet, så länge det bott människor på öarna. Under i alla fall 1900-talets första decennier var en liten högbro byggd över sundet mellan Hasselö och Sladö, som då rätats och muddrats till en kanal, för att kunna trafikeras av ekor åtminstone. 1940 beslutade öborna att bygga en riktig väg mellan öarna och kulvertera kanalen, som därmed inte längre blev farbar. På 1960-talet fick vägen sin nuvarande standard, som förstås är en eftergift för traktorer och andra motordriva färdmedel.

Sommargäster

Sommargäster började redan under 1900-talets första decennier söka sig ut till öarna i skärgården för att andas frisk luft. 1919 inköptes en av gårdarna i byn av en sommargäst. Markerna avstyckades, men fiskevattnen behölls för fritidsfiske. Den nya ägaren lät bygga en glasveranda på den gamla oglamorösa manbyggnaden, anlade en trädgård runt om och planterade fruktträd i rader ner mot sjön. Huset, som efter sin dåvarande ägare kallats Borgmästarvillan, har allt sedan dess varit sommarbostad och följts av flera andra.

1900-tal

Till varje hushåll -utom fiskaren med den nybyggda villan- hörde ännu på 1950-talet en handfull mjölkkor. I en ladugård samsade hela sju kor. Åkerarealen hade sedan sekelskiftet ökat rejält. Som mest hade en gård hela sex hektar öppen åker. De flesta höll också häst. Tron på ett småskaligt och diversifierat näringsliv var stor. Två nya ladugårdar, vardera med plats för två kor och en hushållsgris, hö och foder uppfördes under 1950-talet.

Bebyggelse

Vid de båda hamnarna finns båthus, sjöbodas, bryggor och vågbrytare. En bit ovanför strandkanten ligger boningshusen, de flesta med gavlarna vända mot sjön. Bakom manhusen mindre uthus och bakom dessa i sin tur finner vi ladugårdarna. Denna funktionsskiktning förekommer på nästan alla öar i skärgården, men är särskilt tydlig och konsekvent genomförd på Sladö. De åtta gårdarna ligger på jämn och prydlig rad. De äldsta byggnaderna har sitt ursprung i 1800-talets mitt.

Bystrukturen är alltså fortfarande den som lades ut i samband med storskiftet 1803-04. Byn har vuxit något, men inom samma strukturs ramar. De två tydliga rörelseriktningarna i byn, bytomten som sträcker sig längs med stranden och de långsmala tomtfigurerna på tvärs, är ännu mycket tydliga. Sentida förtätningen har ägt rum inom dessa ramar.

Bostadshusen i Sladö by är av högst skiftande ålder, allt från 1800-talets mitt till 1900-talets mitt. Det yngsta bostadshuset uppfördes 1943 i en för tiden typisk funktisinspirerad stil. Detta hus är uppfört just i strandkanten och bryter därmed det annars allenarådande mönstret i byn med alla bostadshusen uppdragna en bit i slänten. Huset bryter även exteriört på alla sätt med den gamla byggnadstraditionen, på det sätt som var legio vid 1900-talets mitt. Övriga bostadshus är alla av äldre datum, uppförda på dubbel bredd, i 1½ plan, brädfodrade och rödstrukna. Alla ekonomibyggnader hålls också inom den faluröda färgtraditionen. Så sent som under 1950-talet nybyggdes två ladugårdar med plats för två kor.

Strax sydost om byns sydligaste ladugård, ligger den gemensamma källarbacken med en jordkällare till varje gård. De breda vindskivorna vittnar om att det tidigare legat isolerande torv på taken.

Vid bildandet av Sladö-Äskeskärs naturreservat år 1965 bestämdes att ge varje berörd fastighetsägare, dvs alla gårdsägare på Sladö, kompensation genom att tillåta ytterligare ett bostadshus på varje hustomt. Denna möjlighet har de flesta utnyttjat. De nya husen är insprängda bland de äldre inom byn. Vid ”källarbacken” finns öns enda avstyckade tomt med sentida fritidsbebyggelse.

Dagsläget

Under 1900-talet har också Sladö avfolkats i jämn takt. Idag finns knappt tio bofasta på ön. Huvudnäringarna är numera boskapsskötsel och fiske, åkerbruket är helt nedlagt. Ålfisket har ständigt haft stor betydelse för ortsborna. Det moderna mångsyssleriet har gjort sitt inträde också på Sladö. I en sjöbod kan man hyra in sig och bli serverad gårdens egna produkter från såväl hav som jord. Vidare finns stuguthyrning och sjötransport. Någon ansvarar för skötseln av naturreservatet. Turismsatsningar sker med en aldrig sinande uppfinningsrikedom. Remmalag med traktor eller häst drar sommartid turister till och från Hasselö.

Sladö-Äskeskärs naturreservat ska bevara och utveckla de natur- och kulturhistoriska värdena i landskapet, liksom de hävdgynnade arterna.

Skydd och förordningar

1965 förklarades Sladö tillsammans med Äskeskär som naturreservat. Öarna utgör ett synnerligen betydelsefullt skärgårdsavsnitt ur geologisk såväl som faunistisk och floristisk synpunkt. Även landskapsbilden har stort värde.

Riksintresse för Kulturmiljövården

Klass 1 (med undantag av sydöstra udden) Bevarandeprogram för odlingsmarken i Västerviks kommun

Klass I Natur i östra Småland

Redovisas i Kulturminnesvårdsprogram för Västerviks kommun. Västerviks kommun 1986

Områdesbestämmelser för Sladö by 1998

Litteratur

Länsstyrelsen arkiv
Lantmäteriets arkiv
Kalmar läns museums arkiv
Kring en lotsgårds historia; RagnarWirsén 1968
Natur i östra Småland, Länsstyrelsen i Kalmar län 1997
Odlingslandskapet i Västerviks kommun. Bevarandeprogram Västerviks kommun. Länsstyrelsen 1995
Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1976
Stenbrott i Västerviks kommun mellan Gränsö kanal och Loftahammar. Bengt Molander 2002
Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén 2002
Skärgård. Jan Askteg ?
Meddelande rörande Sveriges fiskerier 1-2. Rudolf Lundberg 1883